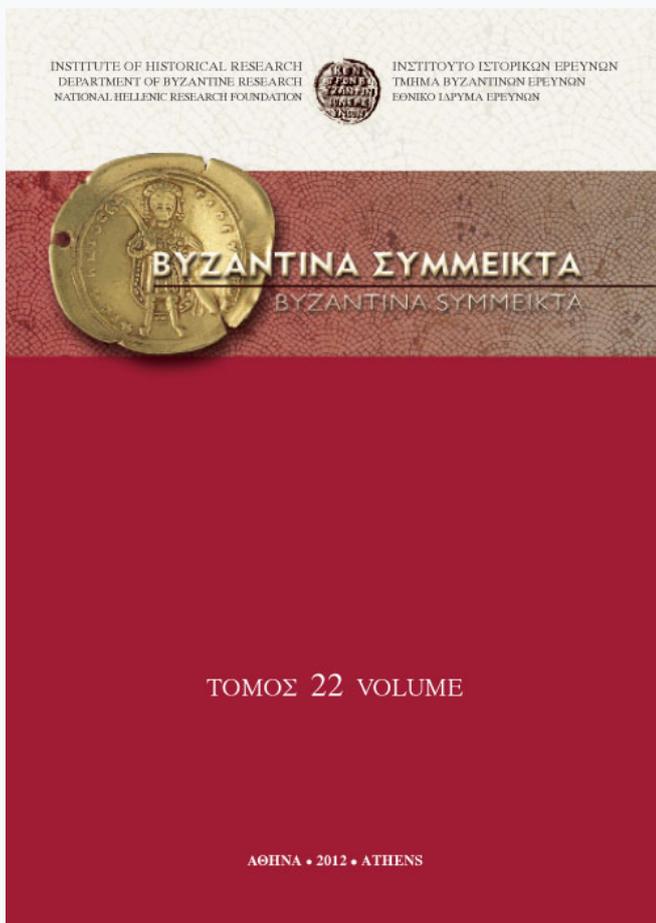

Byzantina Symmeikta

Vol 22 (2012)

BYZANTINA SYMMEIKTA 22

**Η Νεαρά Κωνσταντίνου του Μονομάχου: επί τη
ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων**

Σπύρος ΤΡΩΙΑΝΟΣ

doi: [10.12681/byzsym.1055](https://doi.org/10.12681/byzsym.1055)

Copyright © 2014, Σπύρος ΤΡΩΙΑΝΟΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΤΡΩΙΑΝΟΣ Σ. (2013). Η Νεαρά Κωνσταντίνου του Μονομάχου: επί τη ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων. *Byzantina Symmeikta*, 22, 243–263. <https://doi.org/10.12681/byzsym.1055>

ΣΠΥΡΟΣ ΤΡΩΙΑΝΟΣ

Η ΝΕΑΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΟΝΟΜΑΧΟΥ *ΕΠΙ ΤΗ ΑΝΑΔΕΙΞΕΙ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ*

Η Νεαρά Κωνσταντίνου του Μονομάχου *ἐπὶ τῇ ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων* παραδίδεται σε έναν μόνο κώδικα (codex unicus). Πρόκειται για τον *Vat. gr. 676*, fol. 280v-292v, ο οποίος χρονολογείται γύρω στον 11ο-12ο αι.¹ και περιέχει τα έργα του Ιωάννου Μαυρόποδος, μητροπολίτη Ευχαΐτων και γνωστού φιλοσόφου του 11ου αιώνα². Για τη Νεαρά αυτή γράφτηκαν πολλά στην προσπάθεια να απαντηθούν τα ερωτήματα που έθεταν αφενός μεν αυτή καθ' εαυτήν η απόλυσή της, αφετέρου δε το κείμενό της. Ένα από τα ερωτήματα αφορά στη χρονολόγησή της. Παλαιότερα ετοποθετείτο γενικώς η Νεαρά στο έτος

1. R. DEVRESSE, *Codices Vaticani graeci*, τ. 3. *Codices 604-866*, In bibliotheca Vaticana 1950, 130.

2. Πρώτη έκδοση της Νεαράς: I. BÖLLIG - P. DE LAGARDE, *Iohannis Euchaitorum metropolitae quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt*, *Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften* 28 (1882) 195-202. Ακολούθησαν και άλλες εκδόσεις: I. COZZA-LUZI, *De legum custode et Athenaeo Constantinopolitano decretum seu novella imp. Constantini Monomachi descripta a Ioanne Euchaitensi et ab Card. A. Mai latine versa*, *Studi e documenti di storia e diritto* 5 (1884), 289-316. C. FERRINI, *Novella di Costantino Monomaco per la prima volta tradotta e illustrata*, *Archivio Giuridico* 33 (1884), 425-448. I. Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ, *Ἰωάννης ὁ Νομοφύλαξ καὶ ἡ περὶ ἐπανιδρύσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Νομικῆς Σχολῆς Νεαρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, Ἐφημερὶς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας* 5 (1885), 329-360. Την έκδοση αυτή και μερικές από τις σημειώσεις της έκδοσης Ferrini περιέλαβαν οι I. και Π. Ζέπος στο *Ius graecoromanum (JGR)*, τ. I, 618-627). Τελευταία έκδοση, στην οποία γίνονται και οι παραπομπές της παρούσας μελέτης, είναι αυτή του Α. SALAC, *Novella constitutio saec. XI medii* [Textus brevi graeci et latini 1], Praegae 1954.

1045³. Η Enrica Follieri⁴ προέκρινε το έτος 1043, έχοντας σύμφωνο και τον Günter Weiss⁵. Τελικά όμως ο Jacques Lefort⁶ υπεστήριξε με πειστικά επιχειρήματα ότι η Νεαρά απελύθη το 1047, δηλαδή κατά το έτος των εγκαινίων του ναού του αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων, που έγιναν στις 21 Απριλίου 1047.

Το ότι το κείμενο της Νεαράς προήλθε από τη γραφίδα του Μαυρόποδος – ύστερα, βεβαίως, από αυτοκρατορική εντολή – διαπιστώθηκε ήδη κατά την ανακάλυψή του, γιατί ο μοναδικός κώδικας που διέσωσε το κείμενο της Νεαράς περιείχε έργα του Μαυρόποδος. Η πατρότητα του κειμένου αμφισβητήθηκε μόνο μία φορά, όταν ο Jiri Cvetler προσπάθησε να την αποδώσει στον Ιωάννη Ξιφιλίνο⁷. Η άποψη αυτή δεν βρήκε όμως καμία ανταπόκριση, πολύ περισσότερο επειδή ο Ιωάννης Μαυρόπους φαίνεται να διεκδικεί ακόμη και την ιδέα να εκδοθεί Νεαρά με τέτοιο περιεχόμενο. Αυτό στηρίζεται σε τρεις στίχους του Μαυρόποδος, περιεχόμενους στον ίδιο κώδικα με τη Νεαρά. Οι στίχοι επιγράφονται *Εἰς τὴν τοῦ νομοφύλακος νεαράν* και έχουν ως εξής:

*Αὐτὸς σκοπήσας πρᾶγμα κοινῆ (sic) συμφέρον,
αὐτὸς βασιλεῖ τὸ σκοπηθὲν γνωρίσας,
αὐτὸς τε πείσας, αὐτὸς ἐστὶν ὁ γράφων⁸.*

Άλλο σημείο διαφωνίας ανάμεσα στους ιστορικούς του δικαίου υπήρξε ο σκοπός, στον οποίο απέβλεψε ο αυτοκράτωρ εκδίδοντας τη

3. FR. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 2. Teil. *Regesten von 1025-1204*, München und Berlin 1925 (νέα έκδοση από τον P. WIRTH, München 1995), σφ. 863.

4. E. FOLLIERI, *Sulla Novella promulgata da Costantino IX Monomaco per la restaurazione della Facoltà Giuridica a Costantinopoli (Sec. IX Med.)*, στο: *Studi in onore de Edoardo Volterra*, τ. II, Milano 1971, 647-664.

5. G. WEISS, *Oströmische Beamte im Spiegel der Schriften des Michael Psellos*, München 1973, 67, 188 σφμ. 208.

6. J. LEFORT, *Trois discours de Jean Mauropous en 1047*, *TM* 6 (1976), 265-303, εδῶ 279-284 πρῶλ. P. LEMERLE, *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*, Paris 1977, 207, καθῶς και A. SCHMINCK, *Vier eherechtliche Entscheidungen aus dem 11. Jahrhundert*, *FM* III (1979), 221-279, εδῶ 221 σφμ. 1.

7. J. CVETLER, *The Authorship of the Novel on the Reform of legal Education at Constantinople (about 1045 A.D.)*, *Eos* 48/2 (1956) [=Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae II], 297-328.

8. SALAČ, *Novella constitutio*, 7.

Νεαρά. Στο παρελθόν είχε επικρατήσει η άποψη, πως ο Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος είχε ιδρύσει Νομική «Σχολή», κατά τα πρότυπα του βου αιώνα. Την άποψη αυτή, ερειδόμενη κατά τη γνώμη της σε παρανόηση, προσπάθησε να ανατρέψει με δύο εκτενείς μελέτες της η Wanda Wolska-Conus⁹ προβάλλοντας ότι στην πραγματικότητα τα κίνητρα δεν ήταν θεσμικά, αλλά προσωπικά, δηλαδή ότι ο αυτοκράτωρ απέβλεψε στην υποστήριξη του Ιωάννη Ξιφιλίνου (που διορίστηκε πρώτος «νομοφύλαξ») και του Μιχαήλ Ψελλού, δύο λογίων που διατηρούσαν στην Κωνσταντινούπολη ιδιωτική σχολή για τη διδασκαλία της φιλοσοφίας, της ρητορικής και του δικαίου. Το αρχικώς ενιαίο αυτό *παιδευτήριο* διασπάσθηκε μετά την παραπάνω Νεαρά σε δύο ιδρύματα, από τα οποία το νομικό υπήρξε ιδιαίτερα βραχύβιο· δεν φαίνεται να ξεπέρασε το 1054. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η Marie Theres Fögen¹⁰ που τονίζει, ότι ο αυτοκράτωρ ήθελε μιν να συνδέσει το όνομά του με τη διδασκαλία του δικαίου σε μία εποχή ακμής της νομικής επιστήμης, εκδίδοντας όμως τη Νεαρά είχε στραμμένο το βλέμμα όχι στη Σχολή, αλλά στο πρόσωπο του νομοφύλακος, όπως, άλλωστε, συνάγεται και από την επικεφαλίδα στο σωζόμενο αντίγραφο της Νεαράς: *ἐπὶ τῇ ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων*.

Πρόβλημα όμως υπάρχει και ως προς αυτό τούτο το εκδεδομένο κείμενο. Ο Paul Speck υποστηρίζει με σοβαρά επιχειρήματα ότι το εμφανιζόμενο ως κείμενο της Νεαράς δεν είναι παρά το σχέδιο που εκπονήθηκε από τον Ιωάννη Μαυρόποδα¹¹– άποψη που όμως δεν έχει επικρατήσει, παρά το γεγονός ότι στο κείμενο έχουν καταλειφθεί ασυμπλήρωτα κενά, όπως θα δούμε και κατά την ανάλυση της Νεαράς.

Στις εκδόσεις το κείμενο της Νεαράς διακρίνεται σε 27 κεφάλαια. Στα κεφ. 1 και 2 ανάγεται σε πρώτιστο μέλημα της αυτοκρατορικής εξουσίας η έκδοση των νόμων. Έχει ήδη επισημανθεί¹² ότι σε αντίθεση

9. W. WOLSKA-CONUS, *Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque*, *TM* 6 (1976), 223-243 και Η ΙΔΙΑ, *L'École de droit et l'enseignement du droit à Byzance au XIe siècle: Xiphilin et Psellos*, *TM* 7 (1979), 1-106, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

10. M. TH. FÖGEN, *Modell und Mythos. Die Rechtsfakultäten von Konstantinopel, Neapel und Bologna im Mittelalter*, *Rechtshistorisches Journal* 15 (1996), 181-204, εδώ 182-186.

11. P. SPECK, *Konstantinopel – ein Modell für Bologna? Zur Gründung einer Rechtsschule durch Irnerius*, *Varia III* [Ποικίλα Βυζαντινά 11], Bonn 1991, 307-348, ειδικότερα 330, 341 κ.ε.

12. D. SIMON, *Gesetzgebung als Weltordnung und Rechtsordnung. Die Auffassungen der byzantinischen Kaiser von Justinian I. bis zu Leon VI. vom Zweck der Gesetze*, *Επετηρίς*

προς παλαιότερα νομοθετικά κείμενα, όπου προβάλλεται η ιδέα της δικαιοσύνης, εδώ προτάσσεται η πρόνοια για τους νόμους. Οι βασιλείς οφείλουν να κυβερνούν *ἐκ νόμου καὶ διὰ νόμου*. Αυτό όμως δεν αποτελεί εξαγγελία νομοθετικής πολιτικής, ἀλλ' απλή επανάληψη της παλαιάς *ἐννόμου ἐπιστασίας*. Πρόκειται για έναν ρόλο που αρκετά ενωρίς αποδόθηκε από την πρώιμη εκκλησιαστική γραμματεία στον αυτοκράτορα¹³ και από εκεί βρήκε πάροδο και σε νομοθετικά κείμενα της μέσης περιόδου. Ως παραδείγματα μπορεί να μνημονευθούν η *Εἰσαγωγή 2.1: Βασιλεύς ἐστὶν ἔννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μῆτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μῆτε κατὰ προσπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος*¹⁴, ἢ το προοίμιο της Νεαρᾶς 133 του Ιουστινιανού: *μηδὲν ἄβατόν ἐστιν εἰς ζήτησιν τῆ βασιλείᾳ κοινήν πάντων ἀνθρώπων ἐπιστασίαν ἐκ θεοῦ παραλαβούση*¹⁵, καθώς και μία Νεαρά του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού του ἔτους 1166, που αρχίζει με τις λέξεις: *Ἐννομον ἐπιστασίαν οἱ πάλαι σοφοὶ τὴν βασιλείαν ὠρίσαντο*¹⁶.

Με βάση τον κοινό τόπο της παραίτησης του καλού ηγεμόνα από τα προνόμιά του, παραίτησης που συντελείται ὄχι υπέρ ἄλλου οργάνου ἢ προσώπου, ἀλλὰ υπέρ του νόμου, γίνεται ἐπίκληση της γνωστής ρήσης του Συνεσίου του Κυρηναίου ως προς τη διάκριση τυραννίας και βασιλείας. Ο τύραννος ἔχει τον τρόπον νόμο, ενώ ο βασιλεύς ἔχει τον νόμο τρόπον, δηλαδή ο τύραννος προσαρμόζει τον νόμο στη συμπεριφορά του, ενώ ο βασιλεύς συμπεριφέρεται σύμφωνα με τον νόμο. Στη συνέχεια παραθέτει

Κέντρου Ερεῦνης Ἱστορίας του Ἑλληνικοῦ Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνῶν 31 (1995), 23-50, ἐδῶ 47 κ.ε.

13. Απ' ὅσο γνωρίζω, πρώτος συνέδεσε τον ὄρο «ἐννομος ἐπιστασία» με τον χριστιανό ηγεμόνα ο Ισίδωρος Πηλουσιώτης (5ος αι.)· βλ. *Επιστολῶν βιβλίον Δ'* αφ. 143, *PG* τ. 78, στ. 1224 C· πρβλ. και τον παράλληλο τύπο *ἐννομος ἀρχή* σε ορισμό του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου (*JGR*, τ. I, 502, FR. DÖLGER – P. WIRTH, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 3. Teil. *Regesten von 1204-1282*, München 1977, αφ. 1972). Σχετικά βλ. G. DAGRON, *Lawful society and Legitimate Power: Ἐννομος πολιτεία, ἔννομος ἀρχή*, στο: *Law and Society in Byzantium, Ninth-Twelfth Centuries*, επιμ. Α. Ε. LAIOU – D. SIMON, Washington, D.C. 1994, 27-51.

14. *JGR*, τ. 2, 240.

15. *CIC*, τ. III, 666.23-25.

16 R. MACRIDES, *Justice under Manuel I Komnenos*, *FM* 6 (1984), 99-204, ἐδῶ 122. DÖLGER – WIRTH, *Regesten*, 3, αφ. 1465.

ο συντάκτης της Νεαράς αποσπάσματα από κείμενα, στα οποία εξαιρείται η αξία του νόμου. Τέτοια κείμενα είναι χωρίο του Μαρκιανού από τον Πανδέκτη (1.3.2), όπου καταχωρίζεται η ρήση του Δημοσθένη ότι ο νόμος *εὔρεμα μὲν ἔστι καὶ δῶρον θεοῦ*¹⁷, και αμέσως μετά άλλο χωρίο του Ουλπιανού, πάλι από τον Πανδέκτη (1.1.1), όπου επαναλαμβάνεται ο ορισμός του Κέλσου *ius est ars boni et aequi*, που εξελληνίστηκε στα Βασιλικά 2.1.1 ως εξής: *ἔστι γὰρ νόμος τέχνη τοῦ καλοῦ καὶ ἴσου*. Εδώ πρέπει να παρατηρηθεῖ ότι ο λατινικός όρος *ius* αποδόθηκε ως *νόμος* και όχι ως *δίκαιον*. Επομένως έτσι ερμηνεύεται η επισήμανση, η οποία αναφέρθηκε προηγουμένως, ότι στη Νεαρά του Μονομάχου η πρόνοια για τους νόμους κερδίζει έδαφος σε βάρος της προβολής της ιδέας της δικαιοσύνης.

Κατά το παρελθόν οι αυτοκράτορες γνωρίζοντας την αξία των νόμων τούς τίμησαν δεόντως. Αυτό τονίζεται στο κεφ. 3, όπου δεν παραλείπει ο συντάκτης να εξυμνήσει, χωρίς όμως να τους αναφέρει ονομαστικά, τον Ιουστινιανό αφενός και τους Μακεδόνες αυτοκράτορες αφετέρου. Από την ιουστινιάνεια εποχή ξαναφέρει στην επιφάνεια τον παλαιό συσχετισμό νόμων και όπλων, γνωστό από τους κυρωτικούς νόμους της κωδικοποίησης¹⁸. Ο συσχετισμός αυτός εκφράζεται με πολλή σαφήνεια στο προοίμιο του κυρωτικού νόμου των *Εισηγήσεων*, δηλαδή της *constitutio Imperatoriam maiestatem*, υπό το ακόλουθο χιαστί σχήμα: *Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus et bellorum et pacis recte possit gubernari*¹⁹. Δηλαδή η αυτοκρατορική εξουσία δεν αρκεί να διακοσμείται με όπλα, αλλά οφείλει να είναι εξοπλισμένη και με νόμους, γιατί τότε έχει τη δυνατότητα να κυβερνά καλά τόσο εν καιρώ πολέμου όσο και εν καιρώ ειρήνης: *«βασιλικῆς μεγαλοφροσύνης ἔστιν ἴδιον οὐ μόνον ὄπλοις κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ νόμοις ὀπλίζεσθαι, ὥστε ἐκάτερον καὶ τὸν τοῦ πολέμου καὶ τὸν τῆς εἰρήνης καιρὸν ὀρθῶς κυβερνᾶσθαι»*, κατά την παράφραση

17. Δημοσθένης, *Κατὰ Ἀριστογείτονος Α΄*, §16.

18. Πρβλ. R. DANNENBRING, *Arma et leges: über die justinianische Gesetzgebung im Rahmen ihrer eigenen Zeit*, *Acta Classica* 15 (1972), 113-137. M. TH. FÖGEN, *Arms et legibus gubernare. Zur Codierung von politischer Macht in Byzanz*, στο: *Bilder der Macht in Mittelalter und Neuzeit, Byzanz-Okzident-Russland*, επιμ. O. G. OEXLE – M. A. BOICOV, Göttingen 2007, 12-22.

19. *CIC*, τ. I, XXII.

της *constitutio* που έχει προσαρτηθεί στα *Ἰνστιτούτα* του Θεοφίλου²⁰. Παρεμφερής διατύπωση απαντά και στο προοίμιο του κυρωτικού νόμου του Κώδικα (*De Iustiniano codice confirmando*), της *constitutio Summa rei publicae: summa rei publicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum atque legum veniens*²¹, δηλαδή η υπέρτατη ασφάλεια της πολιτείας απορρέει από την αρχή δύο πραγμάτων, των όπλων και των νόμων.

Μνημονεύει επίσης ο συντάκτης της Νεαράς αυτή την ίδια την κωδικοποίηση, εξαιρώντας με τις λέξεις *ὡς πολλοῖς μὲν κόποις καὶ πόνοις τὴν τούτων ἀμετρίαν συστῆλαι* την προσπάθεια του Ιουστινιανού να περιορίσει τον υπερβολικό όγκο των νόμων. Είναι γνωστό ότι στα κείμενα των προπαρασκευαστικών ή των κυρωτικών νόμων της ιουστινιανείας κωδικοποίησης δεν σπανίζει η δριμεία κριτική κατά των νομομαθών προηγούμενων εποχών για τη φλυαρία τους. Στην *constitutio Deo auctore*, με την οποία συνέστησε στις 16 Δεκεμβρίου 530 την επιτροπή για τη σύνταξη του *Πανδέκτη* (*De conceptione digestorum*), επέβαλε απαγόρευση της προσθήκης σχολίων στο μελλοντικό κείμενο, ώστε να μην το αλλοιώσουν οι νομικοί με την πολυλογία τους, επικαλούμενος μάλιστα φαινόμενα σύγχυσης στην ερμηνεία του Δικαίου κατά το παρελθόν. Ίδού τι γράφεται στον νόμο: «στο έργο μας που θα δημιουργήσετε με τη βοήθεια του Θεού, το οποίο ορίζουμε να φέρει την ονομασία *Digesta* ή *Πανδέκτης*, κανένας νομομαθής να μην τολμήσει στο μέλλον να προσθέσει σχόλια, καταστρέφοντας με τη φλυαρία του τη βραχύτητα του προαναφερθέντος κώδικα, όπως συνέβη σε παλαιότερους χρόνους, οπότε εξαιτίας των αντιφατικών απόψεων των ερμηνευτών είχε επικρατήσει σύγχυση σε όλο σχεδόν το Δίκαιο»²². Δεν αποκλείεται όμως να θεώρησε τον περιορισμό του όγκου επίτευγμα των Μακεδόνων²³.

20. *Theophili Antecessoris Paraphrasis Institutionum*, εκδ. J. H. A. LOKIN – R. MEIJERING – B. H. STOLTE – N. VAN DER WAL, Groningen 2010, 950.1-3.

21. *CIC*, τ. II, 2.

22. **Κεφ. 12:** *nostram autem consummationem, quae a vobis deo adnuente componetur, digestorum vel pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare et verbositate sua supra dicti codicis compendium confundere: quemadmodum et in antiquioribus temporibus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est* (*CIC*, τ. I, XIII).

23. Πρβλ. το προοίμιο του *Προχείρου* Νόμου στην έκδοση του A. SCHMINCK, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 13], Frankfurt am Main 1986, 58.52: *καὶ τὸ μὲν πλάτος εἰς συμμετρίαν περιεστῆλαμεν*.

Στη συνέχεια εξαίρει ο συντάκτης της Νεαράς το επίτευγμα της ανακωδικοποίησης των Μακεδόνων ως προς τη σαφή ερμηνεία των λατινικών πρωτοτύπων με τις λέξεις: *πολλὰ δὲ καμείν περι τὴν ἔρμηνείαν τῆς Ἰταλίδος, καθ' ἣν ἡ τῶν νόμων ἀρχαιότης συνέκειτο, οὐκ ὀλίγα δὲ πρὸς τὴν τούτων ταλαιπωρηῆσαι σαφήνειαν*²⁴. Αλλά και η ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων, που βρισκόταν στο επίκεντρο της νομοθετικής πολιτικής των Μακεδόνων, δεν ἔμεινε ἀμνημόνευτη: ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀνακάθαρσιν ὅτι πλείστης φροντίδος καὶ σπουδῆς ἀξιώσαι. Δοθέντος ὅτι και στις Νεαρές του Ιουστινιανού γίνεται μνεία ἀνακαθάρσεως, θα ἦταν θεωρητικῶς δυνατό να νοεῖται μαζί με τους Μακεδόνες και εκείνος στην περίπτωση αυτή. Η χρήση πάντως πληθυντικού ἀριθμοῦ στις μετοχές *ἐπικοσμοῦντες, δεικνύντες και σπουδάσαντες*, ἀναφερόμενες στους προ του Μονομάχου *εὐσεβεστάτους βασιλεῖς*, καθιστά πιθανότερο να εἶχε κατὰ νουν ο συντάκτης το νομοθετικό ἔργο περισσοτέρων μεν αυτοκρατόρων, κυρίως ὅμως εκείνων της μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ γίνεται συχνότερα χρήση του ὀρου *ἀνακάθαρσις* στους νόμους τους, κατ' ἐξοχὴν μάλιστα αὐτοῦ του Λέοντος ΣΤ'. Παρ' ὅλα αὐτά – συνεχίζει το κείμενο της Νεαράς – δεν ἔδωσαν οι νομοθέτες τη δέουσα προσοχή σε ἕνα ἀντικείμενο ἰδιαίτερα σημαντικό για το κοινό συμφέρον.

Ὅπως διευκρινίζεται στο ἐπόμενο κεφ. 4, οι αυτοκράτορες τίμησαν μεν τους νόμους, ἀλλά δεν μερίμνησαν για τὴν υλοποίησή τους. Αὐτό προκύπτει ἀπὸ τη φράση *«ὧν γὰρ τὴν χρῆσιν ἐτίμησαν, τούτων ὑπερέιδον τὴν ἄσκησιν*. Τὴν ἀντιπαράθεση των ὀρων *χρῆσις και ἄσκησις* ἀντιλαμβάνομαι ως διαστολή μεταξύ ἐρμηνείας και ἐφαρμογῆς των νόμων. Η μομφή δηλαδὴ δεν ἦταν ὅτι παραμελήθηκε η κατάρτιση θεωρητικῶν του δικαίου, ἀλλά ἐφαρμοστῶν των νόμων. «Αντί λοιπὸν να ορίσουν ἐκπαιδευτές γι' αὐτόν τον σκοπό, περιορίζονταν οι προκάτοχοι του Μονομάχου στο να υποβάλουν σε ἐξέταση συμβολαιογράφους και δικηγόρους, για να διαπιστώσουν τὴν πηγὴ των νομικῶν τους γνώσεων. Πριν δε ἀποδείξουν οι ἐνδιαφερόμενοι κοντά σε ποιον νομοδιδάσκαλο φοίτησαν και ἐπὶ πόσο χρόνο, δεν τους ἐπέτρεπαν να γίνουν μέλη των οἰκείων ἐπαγγελματικῶν σωματείων. Επειδὴ λοιπὸν δεν φρόντισαν να ἐπιλέξουν κατάλληλο διδάσκαλο των νόμων, οὔτε ὄρισαν τον πρόσφορο

24. Μτφρ.: «πολύ κοπίασαν για τὴν ἐρμηνεία των λατινικῶν, στα οποία ἦταν γραμμένοι οι παλαιοὶ νόμοι, οὔτε εἶναι λίγες οι προσπάθειες που κατέβαλαν για χάρη της σαφήνειάς τους».

τόπο για τους εραστές της νομικής παιδείας ή τα αναγκαία κονδύλια για αμοιβές, ούτε οτιδήποτε άλλο συστατικό στοιχείο ενός διδασκαλείου, εγκαταλείφθηκε η ιερά επιστήμη των νόμων στην τύχη της, σαν ακυβέρνητο πλοίο καταμεσής στο πέλαγος». Δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο το ειρωνικό ύφος που διακρίνει το κείμενο κατά την απαρίθμηση των παραλείψεων των προηγούμενων νομοθετών, οι οποίοι *μακροθύμως εὔμαλα και μεγαλοψύχως παρέδραμον να κάνουν ό,τι όφειλαν, ἐλαφρῶ τῇ καρδίᾳ*, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται έμμεση αναφορά σε νόμο του Λέοντος Α΄ του έτους 460 που έχει καταχωριστεί στον *Κώδικα* (2.7.11.2). Η διάταξη αυτή αφορά στις προϋποθέσεις επιλογής για την κατάληψη μίας από τις 150 θέσεις συνηγόρων που συστήθηκαν με τον ίδιο νόμο: *iuris peritos etiam doctores eorum iubemus iuratos sub gestorum testificatione depromere, esse eum qui posthac subrogati voluerit, peritia iuris instructum*²⁵. Θεωρώ πολύ πιθανό να είχε υπόψη του ο Μαυρόπουλος το αυθεντικό κείμενο του *Κώδικα*, επειδή στα *Βασιλικὰ* η εν λόγω διάταξη αποδίδεται συνοπτικά ως εξής: *ἐξομώσηται δὲ καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ* (ενν. του υποψηφίου συνηγόρου) *ἐγγράφως ἐν ὑπομνήμασιν ἀκριβῶς αὐτὸν ἠσκήσθαι τοὺς νόμους* (8.1.26.2). Ως προς την ταυτότητα του διδασκάλου, κάτι που επιδέχεται περισσότερες από μία ερμηνείες, είναι διαφωτιστικό το εξής σχόλιο στη διάταξη των *Βασιλικῶν*: *οὐχ ὅλοι οἱ ὄντες ἀντικλήνωρες ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ μόνος ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γεγονώς*²⁶.

Με βάση αυτά τα στοιχεία, μόνο τον διορισμό των δικηγόρων κάλυπτε το περιεχόμενο στον *Κώδικα* δίκαιο. Περί διορισμού συμβολαιογράφων δεν είναι κάτι γνωστό από την εποχή εκείνη. Κατά συνέπεια, όσα αναφέρονται στη Νεαρά περί συμβολαιογράφων δεν μπορεί να επαληθευθούν. Είναι πάντως απορίας άξιο, ότι δεν γίνεται καθόλου μνεία της προβλεπόμενης από το *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον* διαδικασίας εκπαίδευσης των συμβολαιογράφων. Ας σημειωθεί ακόμη ότι το παραπάνω χωρίο των *Βασιλικῶν*, όπου καταχωρίστηκε η διάταξη του *Κώδικα*, δεν σχολιάζεται στην *Ecloga Basilicorum*, πιθανότατα επειδή, ανεξάρτητα από τη Νεαρά του Μονομάχου, δεν είχε κατά τον 12ο αιώνα καμία πρακτική σημασία.

25. CIC, τ. II, 99^ο. Μτφρ.: «διατάσσουμε δε οι νομοδιδάσκαλοι τους [ενν. των υποψηφίων συνηγόρων] να καταθέσουν ενόρκως σε έγγραφη βεβαίωση, ότι ο μέλλον να διοριστεί είναι έμπειρος στη γνώση των νόμων».

26. Βλ. σχόλιο αρ. 2 (έκδ. H. J. SCHELTEMA, 77).

Έτσι, συνεχίζοντας ο συντάκτης της Νεαράς το κατηγορητήριο κατά των προκατόχων του Μονομάχου, γράφει στο κεφ. 5, ότι όσοι από τους νέους επιθυμούσαν να προσεγγίσουν αυτή την επιστήμη, αναζητούσαν τον κατάλληλο διδάσκαλο και μη βρίσκοντας κάποιον με επίσημο διορισμό από τον αυτοκράτορα, απευθύνονταν σε οποιονδήποτε, έστω και αν ήταν τελείως αμύητος στην επιστήμη των νόμων (*κὰν πάντων ἀτελέστερον ἔχοι περὶ τὴν τοῦ μαθήματος ἄσκησιν*). Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι μαθητές ενστερνίζονταν όχι αυτά που όριζαν οι νόμοι, ἀλλ' αυτά που ο καθένας είχε ακούσει από τον δάσκαλό του, επιμένοντας μάλιστα σε αυτά, με την πεποίθηση ότι τα ξέρει καλύτερα από όλους τους άλλους. Συνέπεια αυτού του ανταγωνισμού λανθασμένων απόψεων ήταν να δημιουργείται σύγχυση και αβεβαιότητα τόσο στη θεωρία του δικαίου όσο και στις δικαστικές αποφάσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τη διατύπωση αυτού του κεφαλαίου, όπου η κατάσταση περιγράφεται με μελανά χρώματα, είχε ασφαλώς ο συντάκτης ως πρότυπο τα ιουστινιάνεια κείμενα, δηλαδή αφενός μεν την επικεφαλίδα των *Εἰσηγήσεων*, οι οποίες απευθύνονται προς την *legum cupidam iuventutem*, όπως εδώ, όπου γίνεται λόγος για το *τῆς νεότητος μέρος που πρὸς τὴν τοῦ μαθήματος τούτου γνῶσιν ὄργᾶ*, αφετέρου δε το κεφ. 12 της *constitutio Deo auctore*, στο οποίο, όπως είδαμε ήδη, προβάλλεται η σύγχυση που επικρατούσε πριν από την κωδικοποίηση. Δησιμόνησε όμως ο συντάκτης – δεν θεωρώ πιθανό να μην το ήξερε – ότι, αφότου έκλεισαν οι δύο Νομικές Σχολές της Ανατολής των ιουστινιάνειων χρόνων, δεν υπήρξε άλλη, στην οποία οι καθηγητές να διορίζονταν από τον αυτοκράτορα.

Το κείμενο συνεχίζει αναφέροντας ότι αυτή η κατάσταση δεν είναι δυνατόν – κατά τον, υποτίθεται, ομιλούντα αυτοκράτορα – να γίνει ανεκτή και μάλιστα σε καιρούς που με τη βοήθεια του θεού στα μεν σύνορά μας επικρατεί ειρήνη, στο δε εσωτερικό ηρεμία, ώστε τίποτε δεν εμποδίζει να στρέψουμε την προσοχή μας στην αναδιοργάνωση του κράτους. Δεν μπορεί βεβαίως να περάσει απαρατήρητο, ότι το κεφ. 6 είχε ως πρότυπο ένα νόμο, για τον οποίο έκανα ήδη δύο φορές λόγο, εκείνον δηλαδή, με τον οποίο ο Ιουστινιανός ανήγγειλε την πρόθεσή του να καταρτιστεί ο *Πανδέκτης*: *Deo auctore nostrum gubernantes imperium, ... et bella feliciter peragimus et pacem decoramus et statum rei publicae sustentamus*²⁷.

27. CIC, τ. I, XIII. Μτφρ.: κυβερνώντας το κράτος μας με τη βοήθεια του θεού (...), και τους πολέμους έχουμε διεξαγάγει με επιτυχία και την ειρήνη κοσμούμε, και τα πολιτικά πράγματα ανορθώνουμε.

Παρεμφερές περιεχόμε νο έχει και το χωρίο που παρατίθεται πιο πάνω από την *constitutio Imperatoriam maiestatem*.

Είναι δε η κατάσταση αυτή ιδιαίτερα απαράδεκτη, γιατί άλλες επιστήμες διαθέτουν κτίρια, καθηγητές, έδρες και αμοιβές διδασκόντων, τὸ δὲ πάντων μὲν μαθημάτων ἀναγκαιότατον, πάντων δὲ σπουδασμάτων βιωφελέστατον, οὗ χωρὶς τᾶλλα πάντα περιττὰ καὶ ἀνόνητα, δηλαδή η επιστήμη των νόμων, έμεινε στερημένη τάξης, αυθεντίας και προνομίων κατά τα γραφόμενα στο κεφ. 7α. Και εδώ διαπιστώνεται παραλληλισμός με την *constitutio Deo auctore*, για την οποία έγινε ήδη λόγος, όπου τονίζεται ότι από όλα τα πράγματα κανένα δεν είναι τόσο άξιο σπουδής, όσο η αυθεντία των νόμων (*cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam legum auctoritas*)²⁸. Και σε αυτό το κεφάλαιο βέβαια δεν φείδεται ο συντάκτης ακραίων εκφράσεων, για να δείξει τον ξεπεσμό της νομικής επιστήμης εξαιτίας της αδιαφορίας των διοικούντων.

Αυτό όμως εφεξής θα αλλάξει, μας βεβαιώνει ο Μονομάχος. Ο Ιωάννης Ξιφιλίνος, *κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ ἐξάκτωρ*, που έχει διακριθεί για την ευρυμάθειά του και για τις νομικές του γνώσεις, ορίζεται *ἐξηγητὴς καὶ διδάσκαλος τοῖς νόμοις*. Του ανατίθεται δηλαδή όχι μόνον η διδασκαλία του δικαίου αλλά και η δεσμευτική κατά κάποιον τρόπο ερμηνεία των νόμων²⁹. Εκτός από τα πολλά προσόντα του Ξιφιλίνου εξαιρείται στις τελευταίες γραμμές του κεφ. 8 και η νομιμοφροσύνη του απέναντι στον αυτοκράτορα: *ὄς (δηλ. ο Ξιφιλίνος) οὐκ ἀφανῶς οὐδ' ἀσήμως οὐδ' ἀμυδρῶς ἐπεδείξατο τὴν ἐναντοῦ πολυμάθειαν, ἀλλὰ δημοσίᾳ καὶ φανερῶς ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων πείραις ἐξέλαμψεν, ὁμοίως μὲν ταῖς τῆς λογιότητος, ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς τῆς τῶν νόμων εἰδήσεως τέχναις κεκοσμημένος, καὶ μηδὲν προτιμότερον μηδέποτε θέμενος τῶν ἡμετέρων κελεύσεων*. Ως προς την προβολή της νομιμοφροσύνης του Ξιφιλίνου πρέπει να παρατηρηθεί ότι δεν είναι κάτι το νέο. Έπαινος της νομιμοφροσύνης των εκτελεστών των αυτοκρατορικών εντολών απαντά και στο κεφ. 3 της *constitutio Imperatoriam maiestatem*, αναφερόμενος στους Τριβωνιανό, Δωρόθεο και Θεόφιλο, στους οποίους είχε αναθέσει ο Ιουστινιανός την εκπόνηση των *Εἰσηγήσεων (quorum ...circa nostras iussiones fidem ...acceperimus*³⁰, τὸ περὶ τὰς βασιλικὰς κελεύσεις πιστότατον).

28. CIC, τ. I, XIII.

29. Ο SPECK, Konstantinopel – ein Modell für Bologna?, 342, αναλύοντας το επίμαχο χωρίο, γράφει: «Das heißt Verbindlicher Ausleger und Lehrer».

30. CIC, τ. I, XXII.

Στο κεφ. 9 περιγράφεται σε γενικές γραμμές το ανατιθέμενο στον Ιωάννη Ξιφιλίνο έργο: οὗτος τοιγαροῦν ἤδη πρῶτος ἀγαθῆ καὶ μοίρα καὶ κρίσει τῆς ἐκκρίτου τῶν νόμων καὶ δεδοκιμασμένης ἄρξει διδασκαλίας, προεδρία τε τιμηθεὶς ἀξιολόγω καὶ ζηλωτῇ, ἀφορμάς τε λαβὼν οὐ τὰς τυχούσας εἰς θεραπείαν ἐκ τῆς ἡμετέρας φιλοτιμίας, καὶ διδασκαλείου τυχὼν οὐ μικροπρεποῦς οὐδὲ φαύλου, τοῦναντίον μὲν οὖν μεγαλοπρεπεστάτου καὶ διασήμου καὶ τοιούτῳ πράγματι πρέποντος. Η λέξι προεδρία οδήγησε τον Paul Speck στη διατύπωση της υπόθεσης, ότι νοείται η προεδρία ενός συστήματος, διερωτάται δε αν πρόκειται για κοινή ενδεχομένως συντεχνία συμβολαιογράφων και συνηγόρων³¹. Θεωρώ την άποψη αυτή στο σύνολό της εξαιρετικά τολμηρή, επειδή ούτε στο κείμενο της Νεαράς έχει ερείσματα ούτε επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές. Δέχεται δε ο Speck περαιτέρω ότι ο Ξιφιλίνος θα είχε την εποπτεία επί των λοιπών νομοδιδασκάλων της πόλεως, οι οποίοι δεν θα διέκοπταν – κατ' αυτόν – τη διδακτική τους δραστηριότητα, γιατί προορισμός του Ξιφιλίνου δεν ήταν να τους αντικαταστήσει. Η άποψη αυτή είναι πολύ συζητήσιμη, δοθέντος ότι πρώτον, ασφαλώς θα υπήρχαν στην πρωτεύουσα και άλλοι νομοδιδάσκαλοι και δεύτερον, ότι με τη Νεαρά δεν απαγορεύθηκε, όπως είχε συμβεί επί Ιουστινιανού με την § 7 της *constitutio Omnem*, η διδακτική δραστηριότητα άλλων προσώπων στο πεδίο του Δικαίου.

«Διαμορφώνεται σε διδασκαλείο των νόμων το ωραιότερο οικοδόμημα του αυτοκρατορικού οίκου, ο ναός του αγίου Γεωργίου (των Μαγγάνων) και ο διδάσκαλος των νόμων θα φέρει τον τίτλο του νομοφύλακος» ὅτι νόμους διδάσκων καὶ φυλάττων ἔλαχε νόμους. Ακολουθεί δε η επεξήγηση: τοῦτο μὲν οἷς ἐνάξει τοὺς μαθητευομένους αὐτῷ πρὸς φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῆς τῶν νόμων βουλήσεως, σαφηνίζων πάντα καλῶς καὶ παραδιδὼν ὡς οἶόν τε τὴν νομομάθειαν ἄπταιστον, τοῦτο δ', ὅτι φυλάξει καὶ τὰς βίβλους τῶν νόμων, ἃς ἐκ τῆς ἐκεῖσε βιβλιοθήκης παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου βιβλιοφύλακος εἰς ἐλευθέραν λήψεται χρῆσιν καὶ πρὸς το δοκοῦν αὐτῷ μεταχειριεῖται, δηλαδή τὰς χρειωδεστέρας καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν νόμων χρησιμοτέρας. Επομένως, κατά το κείμενο της Νεαράς, το έργο του νομοφύλακος συνίστατο, πρώτον, στο να διδάξει στους φοιτητές την επιστήμη των νόμων, δεύτερον, στο να φυλάττει τα νομικά βιβλία που είχε το δικαίωμα να χρησηδανεύεται από τον εὐλαβεστάτον βιβλιοφύλακα, προφανώς της βιβλιοθήκης της μονής.

31. SPECK, Konstantinopel – ein Modell für Bologna?, 343.

Και ως προς μεν το πρώτο σκέλος του έργου, αυτό είναι αυτονόητο. Ο σεβασμός της βούλησης των νόμων (και όχι του νομοθέτη) δεν πρέπει να μας ξενίζει, γιατί η προσωποποίηση των νόμων εμφανίζεται σε νομοθετικά κείμενα, κατεξοχήν στις Νεαρές του Λέοντος του Σοφού. Ως προς τη φύλαξη όμως των βιβλίων των νόμων, δεν μπορεί να νοείται εδώ η *in corpore* φύλαξη των νομικών βιβλίων, όσο πολύτιμα και αν ήταν αυτά λόγω της παλαιότητάς τους, και μάλλον πρέπει να παρενόησε ο Μαυρόπουλος τις αυτοκρατορικές οδηγίες. Προφανώς πρόκειται για τη δια της ερμηνείας και διδασκαλίας «φύλαξη», δηλ. τήρηση, αυτών τούτων των νόμων³². Άλλωστε ο όρος «βιβλιοθήκη» δεν πρέπει να νοηθεί με το σημερινό του εννοιολογικό περιεχόμενο, γιατί δηλώνει ευρύτερα την αυτοκρατορική γραμματεία και τα οικεία αρχεία, όπως μαρτυρεί η επικεφαλίδα του βιβλίου 28 των *Βασιλικών. περὶ τῶν οἰκείων τῶν ἱερῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐνταῦθα στρατευομένων*. Με τον όρο *ἱεραὶ βιβλιοθήκαι* αποδόθηκε ο λατινικός *sacra scrinia* (C. 12.19). Υπό την έννοια αυτή είχε την πρόθεση ο αυτοκράτωρ να θέσει στη διάθεση του νομοφύλακος όλα τα νομικά βιβλία από τη βιβλιοθήκη των ανακτόρων.

Για να τονίσει το ενδιαφέρον του αυτοκράτορος για το νέο ίδρυμα, σε ξεχωριστή πρόταση του κειμένου γράφει ο συντάκτης της Νεαράς ότι τίθεται στη διάθεση του εκάστοτε νομοφύλακος και κάθε άλλο βοήθημα, *τὰ τῆς τέχνης ὄργανα κατὰ λέξιν*, για να μην είναι υποχρεωμένος να τα προμηθεύεται από άλλους, ούτε να βρεθεί στην ανάγκη κάθε τόσο να ζητά κάτι και να εκλιπαρεί γι' αυτό, επειδή το στερείται³³. Αυτά περιέχονται στο κεφ. 10 της Νεαράς.

Μετά τον καθορισμό του τόπου εγκατάστασης, των δικαιωμάτων και προνομίων του νομοφύλακος, ακολουθεί στο κεφ. 11 ο προσδιορισμός της θέσης του μέσα στην κρατική ιεραρχία και των αποδοχών του. Ο νομοφύλαξ λοιπόν εντάχθηκε στους συγκλητικούς και του δόθηκε στην ιεραρχία η επόμενη θέση μετά τον *ἐπὶ τῶν κρίσεων* με τα ίδια δικαιώματα να γίνεται δεκτός από τον αυτοκράτορα, όπως και εκείνος. Διάσημα του αξιώματός του θα είναι πορφυρή τήβενος (*βλαττίον*) και κλάδος φοίνικα

32. Έτσι και ο SPECK, *Konstantinopel – ein Modell für Bologna?*, 343.

33. SALAČ, *Novella constitutio*, 25: *ἴν' οἴκοθεν ἔχοι τὰ τῆς τέχνης ὄργανα πάντα ὁ εἰς ταύτην ἀεὶ παρὰ τῆς βασιλείας προχειρίζομενος καὶ μὴ παρ' ἐτέρων ταῦτα δανείζοιτο μηδὲ πράγματα ἔχοι ἄλλοθεν ἄλλο προσαιτεῖν καὶ συλλέγειν ἐφ' ἐκάστης ἀναγκαζόμενος, ἂν αὐτὸς τυχὸν τούτων ἀποροίη διὰ πενίαν*.

(βαίον), θα λαμβάνει δε ετήσιο μισθό τέσσερις λίτρες χρυσού. Το ύψος όμως των *σιτηρεσίων* έμεινε απροσδιόριστο, ένδειξη του ότι πρόκειται για σχέδιο (*σιτηρεσίων δέ χάριν έξει τάδε και τάδε*). Έτσι, ικανοποιημένος από το έργο του, ο Μονομάχος φέρεται να λέγει: «επλάσαμε με τη βοήθεια του Θεού έναν λαμπρό νομοφύλακα, σαν να είχαμε σμιλεύσει έναν καινούργιο ανδριάντα (κεφ. 12)».

Στη συνέχεια απευθύνεται ο αυτοκράτωρ στο ζωντανό άγαλμα: «μεγαλοφυέστατε Νομοφύλαξ, μη διαψεύσεις τις ελπίδες μας· δείξε όλον σου τον ζήλο για να αποκαλύψεις στους νέους το πνεύμα των νόμων – *των νόμων διάνοιαν*, γράφει εδώ, όχι την *βούλησιν των νόμων*, όπως πιο πάνω. Αυτό πρέπει να αποτελεί την αποκλειστική και συνεχή σου απασχόληση, ώστε κατά τη διάρκεια της νύχτας να επιδίδεσαι στην ερμηνεία των νόμων, την οποία την ημέρα θα εκθέτεις στους φοιτητές· θα εξαιρούνται εκείνες μόνον οι ημέρες, στις οποίες αργούν και οι γραμματικοί (ενν. οι σχολές γενικής παιδείας)». Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο παρατηρεί ο Salač ότι δεν του είναι τίποτε γνωστό³⁴. Έχω εν προκειμένω τη γνώμη, ότι δεν θα διέφεραν οι ημέρες αυτές αργίας από εκείνες που ίσχυαν και για τη λειτουργία των δικαστηρίων³⁵. Όσο δε για την υποχρέωση του νομοφύλακος να προετοιμάζει τη διδασκαλία του τη νύκτα, αυτό θυμίζει αρκετά τη μνεία για τα ξενύχτια του Ιουστινιανού προς χάριν των υπηκόων του, όπως αυτά περιγράφονται στα προοίμια των Νεαρών του, κατεξοχήν στη Νεαρά 8.

Και συνεχίζει ο αυτοκράτωρ λέγοντας: «δεν θα κάνεις δεκτούς τους φοιτητές με βάση την περιουσιακή τους κατάσταση, αλλά τις ικανότητές τους· όλοι θα έχουν πρόσβαση χωρίς την καταβολή διδάκτρων· φρόντισε να έχεις καθαρά τα χέρια σου και να κάνεις χρήση καθαρής γλώσσας και νου επί των νόμων, οι οποίοι δείχνονται αυστηροί απέναντι σε εκείνους που καταρπαίνουν άλλα αξιώματα με δωροληψία· δεν απαγορεύουμε ωστόσο ένα δώρο που κάποιος από εισοδηματικά ανώτερη τάξη θα θελήσει λόγω φιλοφροσύνης να προσφέρει στον διδάσκαλο». Η απαγόρευση λήψης αμοιβής σε συνδυασμό ωστόσο με τη δυνατότητα αποδοχής ενός δώρου συνάδει απόλυτα προς την αρχή,

34. SALAČ, *Novella constitutio*, 48 αρ. 13.

35. Πρβλ. ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οι ημέρες αργίας στα βυζαντινά δικαστήρια, *Δίκη* 33 (2002), 202-229 (προδημοσίευση). Τελικό κείμενο στο: «Ως αίνος της αττικής διαλεκτικής». Τιμητικός τόμος του Κώστα Ε. Μπέη, Αθήνα 2003, 4121-4152.

που διατυπώνεται στο χωρίο 50.13.1 του Πανδέκτη, κατά την οποία δεν είναι αγωγήμες αξιώσεις των νομοδιδασκάλων απέναντι στους μαθητές τους³⁶. Η διάταξη καταχωρίστηκε ως εξής στα Βασιλικά 54.14.1: «1. Τοῖς παιδευταῖς μόνον τῶν ἐλευθερίων σπουδασμάτων, οἷον ῥήτορσι καὶ γραμματικοῖς καὶ γεωμέτραις καὶ ἰατροῖς καὶ ἰατροῖναις (...) 3. ... περὶ μισθῶν ἐξτραορδιναρίως ὁ ἄρχων δικαιοδοτεῖ. 4. Οἱ δὲ φιλόσοφοι τοῖς παιδευταῖς οὐ συναριθμοῦνται· τὸ μὲν γὰρ πρᾶγμα ἔστιν ἱερὸν, καταφρονεῖν δὲ χρημάτων ὀφείλουσιν. 5. Οὔτε δὲ τοῖς ἐξηγηταῖς τῶν νόμων δικάζει περὶ μισθῶν διὰ τὸ μὴ ὀφείλειν τὴν τοιαύτην σπουδὴν ἀποτιμᾶσθαι χρήμασιν». Από τη σύγκριση όμως του παραπάνω χωρίου με το λατινικό πρωτότυπο προκύπτει ότι οι συντάκτες των Βασιλικῶν αλλοίωσαν τό κείμενο του Πανδέκτη, παραλείποντας ουσιώδη μέρη του, μεταξύ άλλων και τα της δυνατότητας λήψης δώρων. Ίσως αυτό να επιτρέπει την υπόθεση, ότι ο Μαυρόπους είχε υπόψη του κάποιο κείμενο αντικήνορα με πιστή απόδοση του Πανδέκτη ή, ενδεχομένως, κάποιο σχόλιο των Βασιλικῶν που δεν σώζεται (κεφ. 14).

«Στα καθήκοντά σου – συνεχίζει το κείμενο της Νεαρᾶς – ανήκει επίσης ημέριμα για τη συμπεριφορά των μαθητῶν»: προνοήση δὲ μάλιστα καὶ τῆς τῶν ἀκροατῶν εὐκοσμίας, καὶ σχῆμα τῆ σχολῆ περιθῆσεις φροντιστηρίου σεμουῦ, ἐπειδὴ περ δεῖ τὸν παιδεύσεως ἀληθινῆς ὀρεγόμενον πρὸ τοῦ λόγου τὸν τρόπον καὶ τὸ ἦθος ἔχειν πεπαιδευμένον (κεφ. 15). Ούτε εδώ πρωτοτυπεί ο Μαυρόπους. Το κεφ. 9 της *constitutio Omnem*, με την οποία αναμορφώθηκαν οι νομικές σπουδές, είναι αφιερωμένο στη συμπεριφορά των φοιτητῶν, καταλήγει δε με την εξής ιερᾶρχηση των στόχων: προηγείται

36. CIC, τ. I, 855: *Ulpianus libro octavo de omnibus tribunalibus. §5. Proinde ne iuris quidem civilis professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima civilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonesta, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti offerri debuit. Quaedam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur.* Η κατά λέξη μετάφραση του πρωτοτύπου στο κρίσιμο σημείο έχει ως εξής: «Ὡς εκ τούτου δεν παρέχεται ούτε στους διδασκάλους του πολιτικού δικαίου αυτό το ένδικο βοήθημα, επειδή η γνώση του Δικαίου είναι μεν πράγμα ἱερὸν, ἀλλὰ τέτοιου εἶδους, ὥστε εἶναι ἀδύνατο να αποτιμῆσει κανεὶς τὴν ἀξία του σε χρήματα. Θα ἦταν συνεπῶς μειωτικὸ, εἴαν ἐπεδίωκε κανεὶς δικαστικῶς τὴν ἀξίωση ἀμοιβῆς για τὴν εἴσοδο στο ἱερό. Αυτό λοιπόν που τιμητικῶς ἀποδέχεται κανεὶς ὡς προσφορά, δεν μπορεί να το ἀπαιτήσει χωρὶς να υποστεί μείωση ἢ ὑπόληψή του». Πρβλ. SP. N. TROIANOS, *Rechtsunterricht und Honorar der Professoren in byzantinischer Zeit, Bulletino dell'Istituto di Diritto romano "Vittorio Scialoja"*, 3 serie, 40-41 (1999), 41-59.

η μόρφωση του πνεύματος των νέων και έπεται εκείνη του λόγου (*cum oportet prius animas et postea linguas fieri eruditos*³⁷).

«Εφ’ όσον πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις η θέση είναι ισόβια, άλλως ο κάτοχός της κινδυνεύει να την απωλέσει. Αυτό πρέπει να είναι γνωστό στους διαδόχους σου», γράφει παρακάτω, «οι οποίοι οφείλουν να γνωρίζουν καλώς το δίκαιο, να κατέχουν και τις δύο γλώσσες, την ελληνική δηλαδή και τη λατινική, και να μην τους αποθαρρύνει η ταλαιπωρία της νυκτερινής εργασίας, ενόψει της τιμής να κατέχουν αυτή τη θέση· αν όμως την καταλάβει κάποιος, έχοντας διοριστεί εκ πλάνης, θα αντικαθίσταται αμέσως με άλλον περισσότερο άξιο». Στη συνέχεια βεβαιώνει ο αυτοκράτωρ ότι στο μέλλον θα επιμελείται ο ίδιος προσωπικώς της επιλογής του νομοφύλακος, ώστε να έχει και ο επόμενος τα ίδια προσόντα, όπως και ο πρώτος, του οποίου οι ικανότητες εξαιρούνται με κάθε λεπτομέρεια (κεφ. 16-18). Το ότι στα τυπικά προσόντα του νομοφύλακος ανήκε και η γνώση της λατινικής γλώσσας, τουλάχιστον σε ικανοποιητικό βαθμό (*την ὄση ῥωμαϊκὴν, κατά το κείμενο*), έχει προκαλέσει συζητήσεις, μολονότι λογικό είναι ο διευθυντής του Διδασκαλείου να οφείλει να ανατρέχει κάποτε στα σωζόμενα κείμενα της ιουστινιάνειας κωδικοποίησης ερμηνεύοντας τα *Βασιλικά*. Πάντως ο συνεκδότης των τελευταίων Nicolas van der Wal έχει εκφράσει έντονες επιφυλάξεις για το κατά πόσον, εκτός από τον Ιωάννη Ξιφιλίνο, οι άλλοι νομικοί του 11ου αιώνα ήταν σε θέση να αντιληφθούν τις πηγές στο λατινικό τους πρωτότυπο³⁸.

Αφού εξαντλήθηκαν τα θέματα τα αναφερόμενα στον νομοφύλακα και μετά το κατηγορητήριο κατά των προκατόχων του Μονομάχου, που παρέλειψαν να ρυθμίσουν αποτελεσματικά την εκπαίδευση των νομικών, έφθασε η ώρα να εξαγγελθούν οι νέες ρυθμίσεις. Αυτές περιέχονται στα κεφ. 19-21 της Νεαράς, εισάγονται δε με μία απίθανη φράση: «19. Λίγο ακόμη και θα μας διέφευγε!» (*Οἶον δὲ μικροῦ καὶ διέφυγεν ἡμᾶς παρελθόν!*). «Μια και κάναμε ήδη λόγο για συμβολαιογράφους και συνηγόρους, θεωρήσαμε αναγκαίο να υποβάλουμε σε ρύθμιση τα κατ’ αυτούς, ώστε να είναι από κάθε πλευρά πλήρης και χωρίς ελλείψεις αυτή η

37. *CIC*, τ. I, XVII.

38. N. VAN DER WAL, *Problèmes linguistiques rencontrés par les juristes byzantins, Non Nova, Sed Nove. Mélanges de civilisation médiévale dédiés à Willem Noomen* [Medievalia Groningana 5], Groningen 1984, 279-283, εδὼ 280.

χρησιμότητα για την κοινωνία σπουδή των νόμων. 20. Θεσπίζουμε λοιπόν να επανέλθουν σε ισχύ όσα όριζαν γι' αυτούς οι παλαιοί νόμοι, που λόγω αχρησίας πιστευόταν ότι δεν είχαν ποτέ γραφεί. Αυτοί δε, δηλαδή οι υποψήφιοι συμβολαιογράφοι και συνήγοροι, να εκπαιδεύονται με κάθε τρόπο και να μαθαίνουν με επιμέλεια από τον λογιότατο νομοφύλακα τα σχετικά με τους νόμους και να μην εντάσσονται στα αντίστοιχα επαγγελματικά σωματεία, πριν ο ίδιος ο διδάσκαλος παράσχει μαρτυρία και βεβαιώσει την επάρκειά τους ως προς τη γνώση των νόμων και τίς λοιπές ικανότητές τους σχετικά με τον προφορικό λόγο και τη γραφή. 21. Αν τολμήσει δε κάποιος να ενταχθεί στους συνηγόρους ή τους λεγομένους ταβουλλαρίους κατά παράβαση των ανωτέρω, η προπέτειά του δεν θα τον ωφελήσει σε τίποτε, γιατί θα εκδιωχθεί απ' εκεί κακήν κακώς, ώστε από το πάθημά του να εμπεδώσει όχι την αδιαφορία που επικρατούσε μέχρι τώρα, αλλά την εφεξής εφαρμοζόμενη παλαιά ακρίβεια των νόμων, και ότι αυτά, δηλαδή η ένταξη στο σωματείο, δεν είναι ούτε αποτέλεσμα τύχης ούτε το προϊόν αρπαγής, αλλά το έπαθλο σπουδής και φιλοπονίας που προσφέρεται μόνο στους αξίους»³⁹.

Είδαμε ήδη ότι στο κεφ. 4 γίνεται έμμεση αναφορά σε ένα νόμο του Λέοντος Α' (C. 2.7.11.2). Με το κεφάλαιο 20 της Νεαράς επανατίθενται σε ισχύ οι παλαιοί νόμοι που, όπως γράφεται στο κείμενο, αποδυναμώθηκαν λόγω αχρησίας. Μία απλή σύγκριση των ρυθμίσεων πείθει ότι ως «παλαιοί νόμοι» νοείται εδώ η προαναφερθείσα διαταξη του Λέοντος.

39. SALAC, *Novella constitutio*, 31:19. Οἷον δὲ μικροῦ καὶ διέφυγεν ἡμᾶς παρελθόν! Ἐπεὶ γὰρ ἄπαξ ἐμνήσθημεν συμβολαιογράφων καὶ συνηγόρων, ἀναγκαῖον ᾤθημεν καὶ τὸ κατ' ἐκείνους εὖ θέσθαι, ὡς πανταχόθεν ἡμῖν ἄρτιον εἶη καὶ κατὰ μηδὲν ἔλλιπες τὸ περὶ τοὺς νόμους τοῦτο κοινωφελέστατον σπούδαγμα. 20. Θεσπιζομεν οὖν τὰ τοῖς παλαιοῖς διηγορευμένα νόμοις περὶ ἐκείνων, ἅπερ ἤδη σχεδὸν ἀντὶ μὴ γεγραμμένων νομιζέσθαι ἢ ἀχρησία πεποίηκε, τὴν ἰδίαν καὶ πάλιν ἔχειν ἰσχὺν καὶ μὴ μόνον αὐτοὺς πάντα τρόπον ἐκπονεῖν καὶ μανθάνειν ἐπιμελῶς τὰ τῶν νόμων παρὰ τῷ λογιωτάτῳ νομοφύλακι, ἀλλὰ μὴδ' ἐντάττεσθαι πρότερον τοῖς τοιοῦτοις συστήμασι, πρὶν ἂν οὗτος αὐτὸς ὁ διδάσκαλος αὐτοῖς ἐπιμαρτυρήσῃ, καὶ τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἐπὶ τε τῇ τῶν νόμων μαθήσει καὶ τῇ λοιπῇ δεξιότητι – γλώττης ἅμα φωνῇ καὶ χειρὸς γραφῇ – βεβαιώσῃ. 21. Τὸν δὲ παρὰ τοῦτον τὸν τύπον ἑαυτὸν εἰς τοὺς συνηγόρους ἢ τοὺς καλουμένους ταβουλλαρίους παρενεῖρῃν τολμῶντα μηδὲν καθ' ἄπαξ κερδαίνειν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ προπετείας, ἀλλ' αὐθις ἐκεῖθεν ἐξωθεῖσθαι μετὰ σφοδρότητος, ὡς ἂν ἐκ τοῦ παθεῖν ἐπιγνώῃ μηκέτι τὴν εἰς δεῦρο κρατήσασαν ἐπ' αὐτοῖς ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ἀκρίβειαν τῶν νόμων ἐμπολιτευομένην ἄρτι τοῖς πράγμασι, μὴδὲ δώρημα τύχης ἢ περιδρομῆς ἄρπαγμα, ἀλλ' ἔπαθλον σπουδῆς καὶ φιλοπονίας τὰ τοιαῦτα νῦν μόνοις τοῖς ἀξίοις προκειμένα.

Η διατύπωση ωστόσο του κεφ. 20 δημιουργεί ορισμένα ερωτήματα. Αφενός μεν συνάγεται με σαφήνεια από τη Νεαρά ότι εκτός από τον νομοφύλακα δεν υπήρχε άλλο διδακτικό προσωπικό στο Διδασκαλείο των Νόμων⁴⁰, αφετέρου όμως ότι μετά το πέρας των σπουδών απαιτείτο να βεβαιώσει «οὗτος αὐτὸς ὁ διδάσκαλος» ὅσα αναφέρονται εκεί. Η μόνη δυνατή ερμηνεία – αν δεν θέλουμε να αποδεχθούμε την άποψη του Paul Speck, ότι ο Νομοφύλαξ δεν επρόκειτο να αντικαταστήσει τους λοιπούς νομοδιδασκάλους της πρωτεύουσας – είναι ότι τη βεβαίωση θα εξέδιδε ο ίδιος ο Νομοφύλαξ. Στην περίπτωση όμως αυτή γιατί δεν υπήρξε το κείμενο σαφέστερο; Προφανώς ο Μαυρόπουλος, έχοντας αυτοκρατορική εντολή, να δημιουργήσει το νομικό υπόβαθρο για τη λειτουργία εκπαιδευτικού ιδρύματος προς χάριν του Ξιφιλίνου, έκρινε πρόσφορο να αντιγράψει τον παραπάνω νόμο του Λέοντος Α΄, δοθέντος ότι η ίδρυση Νομικών Σχολών ιουστινιάνειου τύπου ήταν πρακτικώς αδύνατη. Προσπάθησε λοιπόν να εντάξει την παρουσία του Νομοφύλακος μέσα στη διάταξη του Λέοντος, χωρίς να αλλοιώσει εμφανώς το κείμενο του Κώδικος. Υπό την εκδοχή αυτή, απαιτείται στο κεφ. 20 τόσο η παρακολούθηση της διδασκαλίας του Νομοφύλακος όσο και η πιστοποίηση από αυτόν της συνδρομής δύο προϋποθέσεων: πρώτον, της επάρκειας των νομικών γνώσεων των τελειοφοίτων και δεύτερον, των ικανοτήτων τους στον λόγο και τη γραφή.

Αυτό το τελευταίο ίσως παρέσχε αφορμή στον Franz Dölger να υποστηρίξει⁴¹, ότι ως παλαιοί νόμοι που καθίστανται πάλι ενεργοί νοούνται οι αναφερόμενες στους ταβουλλαρίους ρυθμίσεις του Λέοντος του Σοφού στο *Ἐπαρχικὸν βιβλίον* (1.2): «Ὁ μέλλον ταβουλάριος οφείλει να κατέχει ἀπὸ στήθους τοὺς σαράντα τίτλους τοῦ εγχειριδίου νόμου, να γνωρίζει τα ἐξήντα βιβλία, να ἔχει δε ολοκληρώσει και την εγκύκλιο ἐκπαίδευση, ὥστε να μην κάνει λάθη κατά τη σύνταξη εγγράφων και να μην υποπίπτει σε σφάλματα διατύπωσης. Να ἔχει επίσης φθάσει σε τέτοια ηλικία, ὥστε να ἔχει αναπτυχθεῖ πλήρως πνευματικά και σωματικά»⁴².

40. Σύμφωνος και ο SPECK, *Konstantinopel – ein Modell für Bologna?*, 346 σημ. αρ. 26.

41. FR. DÖLGER, *Regesten*, 2, αρ. 863.

42. J. KODER, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen* [CFHB XXXIII], Wien 1991, 74.26-30: ὁ προχειρισθησόμενος οφείλει ἐπὶ στόματος ἔχειν τοὺς τεσσαράκοντα τίτλους τοῦ ἐγχειριδίου νόμου καὶ τῶν ἐξήκοντα βιβλίων τὴν γνώσιν, παιδευθῆναι δὲ καὶ τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν, ὡς ἂν μὴ διαμαρτάνῃ ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν, ὀλισθαίνῃ δὲ καὶ περὶ τὴν

Αυτό όμως δεν προκύπτει από το κείμενο της Νεαράς του Μονομάχου, όπως δέχεται και ο Contardo Ferrini, του οποίου τις παρατηρήσεις καταχωρίζουν οι Ιωάννης και Παναγιώτης Ζέπος στη δική τους έκδοση της Νεαράς⁴³. Την αρχική άποψη του Dölger υιοθέτησε προφανώς και ο Peter Wirth, δοθέντος ότι επαναλαμβάνεται και στη δεύτερη έκδοση των *Regesten* (1995)⁴⁴.

Στο κεφ. 22 διατρανώνει ο αυτοκράτωρ την απόφασή του να παραμείνει το έργο του – πάντοτε με τη βοήθεια του Θεού – αιώνια, ως κόσμημα του πολιτεύματος. Βέβαια στο κεφ. 23 προστίθεται ότι το έργο έγινε *πρὸς δόξαν θεοῦ καὶ πρὸς μνήμην ἀθάνατον τῆς ἡμῶν γαληνότητος*. Αυτά τα γράφει ο αυτοκράτωρ απευθυνόμενος στους μελλοντικούς φοιτητές, τους οποίους διαβεβαιώνει ότι εφεξής δεν θα ακούνε στη διδασκαλία πλάγιους χρησμούς, για την κατανόηση των οποίων θα χρειάζονται άλλους χρησμούς, όπως στο παρελθόν, αλλά σαφέστατη ερμηνεία από το στόμα του διδασκάλου, ακριβή και βέβαιη από κάθε άποψη⁴⁵. Προτρέπει στη συνέχεια τους φοιτητές να τιμούν τη μητέρα και τροφό της παιδείας τους, δηλαδή τη μονή του αγίου Γεωργίου. Δεν διανοούμαι να συμπεράνω ότι οι φοιτητές κατέβαλλαν στη μονή τροφεία⁴⁶. Η πληθωρικότητα του κειμένου στο σημείο αυτό καθιστά σαφές, ότι συντάκτης του δεν είναι κάποιος από τους αξιωματούχους που *ὑπηγόρευον* συνήθως τους νόμους.

Δεν χάνει την ευκαιρία να τονίσει ο αυτοκράτωρ στους φοιτητές, ακολουθώντας πάντοτε ιουστινιάνεια πρότυπα, πόσο προνομιούχοι είναι που, χάρη στις προσπάθειές του να επιτύχει κάτι τόσο δύσκολο

λέξιν ἔχειν δὲ καὶ τὸν χρόνον πληρέστατον τοῦ διατρανοῦσθαι καὶ τῷ νοῖ καὶ τῷ σώματι.
 Βλ. και τη μετάφραση των Τ. ΚΟΛΙΑ – Μ. ΧΡΟΝΗ, *Το Επαρχικόν Βιβλίον Λέοντος ζ' του Σοφού*, Αθήνα 2010, 49 κ.ε.

43. *JGR*, τ. I, 623 σημ. 21.

44. FR. DÖLGER, *Regesten*, 2, αρ. 863.

45. SALAČ, *Novella constitutio*, 33: *οὐκέτι γὰρ ὑμεῖς ὡς οἱ πρότερον αἰνίγμασι καὶ γρίφοις ἐντεῦξθεσθε γυμνοῖς ἐξηγήσεως (τοῖς νομικοῖς λέγω ῥήμασιν), οὐδ' ὡσπερ χρησμῶν τινῶν λοξῶν ἐπακούσεσθε, ἄλλου χρηστηρίου δεομένων εἰς τὴν σαφήνειαν, οὐδὲ τῆς αὐτῶν διανοίας ἀμφιβόλως καταμαντεύσεσθε ... ἀλλ' εὐκρινεστάτη μὲν ἐρμηνεία, πεπαρορησιασμένη δὲ γλώττη καὶ πανταχόθεν ἐχούση τὸ ἀκριβές τε καὶ βέβαιον τοὺς σωτηριώδεις τῶν νόμων ἐπιγνώσεσθε λογιμοῦς.*

46. O SPECK, *Konstantinopel – ein Modell für Bologna?*, 346 σημ. αρ. 23 είναι διστακτικός.

(ὄκνον ἀποθέμενοι πάντα καὶ μηκέτι πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἰλιγιῶντες δυσχέρειαν μηδ' ὡς ἀκατόρθωτον ὅλως ἢ δυσκατόρθωτον), βρίσκονται στην πηγή της γνώσης και δεν είναι υποχρεωμένοι, όπως οι συνάδελφοί τους παλαιότερων αιώνων να ταξιιδεύσουν στην πρεσβύτερα Ρώμη ή στη Βηρυτό, όπου δίδασκαν ἔξοχοι νομοδιδάσκαλοι. Ξεχνάει όμως εδώ, ότι Νομική Σχολή λειτούργησε στην Κωνσταντινούπολη όχι μόνον επί Ιουστινιανού, αλλά και πριν από αυτόν επί Θεοδοσίου Β' και Βαλεντινιανού Γ'⁴⁷ (κεφ. 24). Με διάταξη των εν λόγω αυτοκρατόρων προσετέθησαν νομικά μαθήματα στο ήδη υφιστάμενο πανεπιστήμιο.

Για να δελεάσει δε τους φοιτητές, ώστε να επιδοθούν με ζέση στις νομικές σπουδές, τους υπόσχεται μεγάλες θέσεις στη διοίκηση και προτίμηση κατά την επιλογή των φορέων των διαφόρων αξιωμάτων (δηλον γὰρ ὡς τοὺς ὄνομα καὶ δόξαν λαμπρὰν ἐπὶ νομομαθείᾳ λαβόντας καὶ ἡ βασιλεία ἡμῶν καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀεὶ βασιλεύσοντες, προκρινοῦμεν τῶν ἄλλων ἐν ταῖς διανομαῖς τῶν ἀρχῶν ...) (κεφ. 25α). Αυτό το τελευταίο αντέγραψε ασφαλώς ο Μαυρόπουλος από την καταληκτική φράση του κυρωτικού νόμου των *Εἰσηγήσεων* (*constitutio Imperatoriam maiestatem*), όπου ανάλογες υποσχέσεις δίνει ο Ιουστινιανός στους φοιτητές των Νομικῶν Σχολῶν του 533: *ut spes vos pulcherrima foveat toto legitimo opere perfecto posse etiam nostram rem publicam in partibus eius vobis credendis gubernare*⁴⁸ (ὥστε αὐτοὺς ὑπὸ καλλίστης τρέφεσθαι τε καὶ θάλπεσθαι τῆς ἐλπίδος, ὡς παντὸς αὐτοῖς τοῦ νομικοῦ διανυθέντος ἔργου διαφόρων τῆς αὐτοῦ πολιτείας ἄρξουσι μερῶν, κατά την παράφραση της *constitutio*⁴⁹).

«Ἐνόσω ὑπάρχει ουρανός και γη, αγαπητά μου παιδιά» συνεχίζει ο αυτοκράτωρ «ας αυξάνει ο αριθμός των μελών του θαυμάσιου χοροῦ σας, κανένας δε να μην φύγει απ' εδώ ανέτοιμος και άχρηστος, αλλά να γίνετε τιμή για τους γονεῖς σας, καύχημα για τους συγγενεῖς σας, κόσμημα της αυτοκρατορίας, σωτήριοι για την κοινωνία· εἶθε με τη βοήθεια του Θεοῦ να διαπρέψετε στις βαθμίδες των αξιωμάτων, έχοντας αφθονία όλων των αγαθῶν (κεφ. 26)». Ως προς τα τελευταία κεφάλαια της Νεαρᾶς παρατηρεῖ ο Paul Speck, ὅτι θυμίζουν περισσότερο την κατάληξη πανηγυρικοῦ λόγου από τα εγκαίνια της σχολῆς παρὰ νομοθέτημα⁵⁰. Εγώ,

47. Διάταξη της 27ης Φεβρουαρίου 425 (CTh 14.9.3.1 = CJ 11.19.1.4).

48. CIC, τ. I, XXII.

49. *Theophili Antecessoris Paraphrasis Institutionum*, 954.4-6.

50. SPECK, Konstantinopel – ein Modell für Bologna?, 346 σημ. αρ. 23.

αντιθέτως, έχω τη γνώμη, ότι ο Μαυρόπουλος παρασύρθηκε απλώς από το ύφος των κυρωτικών νόμων της ιουστινιάνειας κωδικοποίησης, όπου ο αυτοκράτωρ απευθύνεται προσωπικά στους αποδέκτες των νόμων αυτών. Ιδιαίτερα επέδρασαν, λόγω του αντικειμένου τους, δύο νόμοι, ο κυρωτικός των *Εισηγήσεων* (*constitutio Imperatoriam maiestatem*) της 21 Νοεμβρίου 533 που απευθυνόταν στην *legum cupidam iuventutem*, και ο νόμος για την αναμόρφωση των νομικών σπουδών (*constitutio Omnem*) της 16 Δεκεμβρίου 533, που είχε ως αποδέκτες οκτώ αντικήσορες, δηλαδή καθηγητές της Νομικής.

Συμπέρασμα: Έχουμε εδώ έναν, κατά τη σημερινή ορολογία, φωτογραφικό νόμο, τη σύνταξη του οποίου ανέθεσε ο αυτοκράτωρ, ακριβώς λόγω της ιδιορρυθμίας του περιεχομένου του, όχι σε κάποιον από τους αρμόδιους για την επεξεργασία των κειμένων των νόμων αξιωματούχο, αλλά σε έναν φιλόσοφο, τον Ιωάννη Μαυρόποδα, δείγμα της ρητορικής δεινότητας του οποίου αποτελεί το κείμενό μας. Αυτός όμως, μη όντας εξοικειωμένος με την εκπόνηση τέτοιου είδους κειμένων, επεστράτευσε παρεμφερή κείμενα του βου αιώνα, πιθανότατα στο πρωτότυπο, δοθέντος ότι ο Μονομάχος μαζί με την εντολή για τη σύνταξη του σχεδίου του νόμου θα έθεσε ασφαλώς στη διάθεση του Μαυρόποδος και την αυτοκρατορική βιβλιοθήκη. Για τη λειτουργία του *Διδασκαλείου τῶν Νόμων* δεν έχουμε καμία είδηση. Το κακό δε είναι ότι ο τίτλος του νομοφύλακος, που δεν άργησε να περιέλθει στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας, παρέσυρε σοβαρούς ιστορικούς του δικαίου να υποστηρίξουν ότι η σχολή ήταν σε λειτουργία ακόμη και τον 14ο αιώνα. Επομένως η προσφορά της Νεαρὰς από άποψη νομικών πληροφοριών είναι εξαιρετικά πενιχρή. Ακόμη και η με μελανά χρώματα περιγραφή της σύγχυσης που επικρατούσε ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου ενδέχεται να αποδίδει όσα επισημαίνονται στα κείμενα του βου αιώνα. Δηλαδή, πολύ κακό για το τίποτε.

DIE NOVELLE KONSTANTINOS' MONOMACHOS
ÜBER DIE ERNENNUNG UND EINSETZUNG DES LEHRERS DER GESETZE

Es handelt sich um die ausführliche Kommentierung der höchstwahrscheinlich im Jahre 1047 promulgierten Novelle Konstantinos' IX. Monomachos. Durch dieses Gesetz bezweckte der Kaiser theoretisch die Verstaatlichung des Rechtsunterrichts, in Wirklichkeit aber die Bestellung des Hippodromrichters Ioannes Xiphilinos zum Hüter der Gesetze (Nomophylax). Dieser Amtsträger wird in die Klasse der Senatoren eingereiht, sein Jahresgehalt besteht in vier Pfund Gold und darüber hinaus in der Novelle nicht genau bestimmten Naturalleistungen; als Amtszeichen trägt er Seidengewand und einen besonderen Stab. In Zukunft sollen hinsichtlich der Ausbildung der Notare und Anwälte die alten Gesetze, nämlich die (nicht *expressis verbis* erwähnte) Konstitution Leons I. (C. 2.7.11.2), in Kraft bleiben, doch soll ihre Aufnahme in die jeweilige Zunft aufgrund eines Zeugnisses des Nomophylax erfolgen. In Bezug auf ideologische Fragen (etwa die Auffassung von Gesetzgeber und Gesetz, das Verhältnis von *leges* und *arma*, u.s.w.) schöpfte der bekannte Philosoph des 11. Jahrhunderts Joannes Mauropus, der den Entwurf der Novelle angefertigt und dem Kaiser vorgelegt hatte, in zunehmendem Maße aus dem Brunnen der justinianischen Rechtstexte.

